

УДК 378.018.8:364-051]:376(043.3)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Завалко А.М., аспірант
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті проаналізовано та узагальнено нормативно-правовий аспект інклюзивної освіти в Україні. Означено особливості навчання осіб з особливими освітніми потребами. Виділено ряд проблем соціалізації осіб з інвалідністю до інклюзивного освітнього середовища. Основною передумовою вирішення даних проблем є державна політика щодо інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: *нормативно-правовий аспект, правове забезпечення, соціальна робота, соціальний працівник, інклюзивна освіта, особи з особливими освітніми потребами.*

В статье проанализирован и обобщен нормативно-правовой аспект инклюзивного образования в Украине. Отмечены особенности обучения лиц с особыми образовательными потребностями. Выделен ряд проблем социализации лиц с инвалидностью в инклюзивную образовательную среду. Основной предпосылкой решения данных проблем является государственная политика по инклюзивному образованию в Украине.

Ключевые слова: *нормативно-правовой аспект, правовое обеспечение, социальная работа, социальный работник, инклюзивное образование, лица с особыми образовательными потребностями.*

Zavalko A.M. NORMATIVE AND LEGAL ASPECTS OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

The article analyzes and generalises the normative-legal aspect of inclusive education in Ukraine. The peculiarities of training of people with special educational needs are described. A number of problems of socialization of persons with disabilities for an inclusive educational environment are highlighted. The main precondition for solving these problems is the state policy on inclusive education in Ukraine.

Key words: *normative legal aspect, legal support, social work, social worker, inclusive education, people with special educational needs.*

Постановка проблеми. Новий погляд на освіту й на місце людини в соціумі – головні світові ознаки інноваційного розвитку будь-якого суспільства. Сьогодні освіта набуває характеристик загальності, доступності, рівності у високо розвинутих країнах. Базис освітньої інклюзії (від англ. – inclusion – включення) має глибоке концептуальне коріння, відображене в теоріях соціальної справедливості, прав людини, соціальних систем щодо розвитку особистості, соціального конструктивізму, структуралізму; ідеях інформаційного суспільства й соціальної критики. Відповідно до зазначених теорій та ідей освіта розглядається як суспільне благо, що потребує надання всім рівних можливостей у доступі до цієї соціальної цінності.

Резюмуючи, варто зазначити, що суспільство зобов'язане дати можливість кожній дитині, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом.

Подолати соціальну нерівність у такому контексті – означає створити можливості для отримання вагомого місця в суспільстві засобами освіти. Інклюзія поступово офіційно посідає рівноправне місце в системі освіти, спираючись на вищезгадане кон-

цептуальне підґрунтя, розробку державної інклюзивної політики, системи управління та підтримки національних освітніх програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система освіти в Україні розглядається як основа національного і духовного відродження суспільства. Її основне завдання полягає у вихованні покоління людей, які здатні оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати незалежну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову частину європейської та світової спільноти. На сьогодні тенденцією сучасності у світі є прагнення деінституалізації та соціальної адаптації осіб з особливостями психофізичного розвитку [5, с. 54].

Розвитку інклюзивної освіти в Україні присвячено наукові праці В. Бондаря, В. Засенка, А. Колупаєвої, С. Литовченко, С. Миронової, Н. Назарової, Т. Сак, В. Сильнова, Н. Софій, О. Таранченко, С. Харченко та ін.

Поява нової професії соціального працівника і, відповідно, спеціальності «Соціальна робота» викликала появу наукової літератури, присвяченої формам і методам навчання з урахуванням специфіки нової професії й вимог до неї. Ця проблема зна-

йшла своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних учених.

Серед учених, які займаються проблемою підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності в галузі соціальної роботи, насамперед слід назвати О. Безпалько, В. Бочарову, Б. Вульфова, І. Звереву, А. Капську, В. Липу, С. Литвиненку, Л. Міщик, А. Іванченко, В. Петровича, В. Синьова, С. Харченка та ін.

У вищеозначених дослідженнях стверджується, що українське суспільство усвідомило необхідність визнання та утвердження права осіб з особливими освітніми потребами та інвалідністю на рівний доступ до всіх ланок освіти, а також створення якісних умов для реалізації цього права.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та узагальнення нормативно-правового аспекту інклюзивної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення рівних можливостей для всіх громадян без винятку – незалежно від їхнього соціального статусу, стану здоров'я, віку чи інших показників – одне з основних завдань для суспільства, що прагне розвиватися в демократичному напрямку. Інклюзивна освіта – це здобуток цивілізованої демократичної освітньої системи, що покликаний стерти принизливі бар'єри, які виникають стосовно осіб з особливими освітніми потребами.

Під час визначення терміну «*інклюзивна освіта*» було проаналізовано визначення, які містяться в головних міжнародних документах: Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей інвалідів [14], Декларації прав дитини [1], Саламанкській декларації [13] та Програмі дій з навчання осіб з особливими потребами, Міжнародних консультаціях з питань раннього навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – включення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Відповідно, основною умовою розвитку інклюзивної освіти є створення інклюзивного освітнього середовища. У Законі України «Про освіту» (05.09.2017 р.) [2] інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Інклюзивний освітній процес передбачає інтеграцію осіб з особливими освітніми потребами до типових навчальних колек-

тивів, що підкреслює цінність кожного для суспільства. Організація інклюзивно-освітньої платформи, починаючи від дитячого садка до навчання в закладах вищої освіти, дає можливість особам з інвалідністю не замикатися в собі, не боятися світу і не комплексувати стосовно своєї «іншості».

Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов'язана, насамперед, з тим, що число осіб, які потребують корекційного навчання, неухильно росте. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими освітніми потребами. Навчання осіб з особливими освітніми потребами ґрунтується на принципах вираженої педагогіки, дієвість яких підтверджується.

ЮНЕСКО розглядає поняття «інклюзія» в освітній сфері як динамічний процес позитивного реагування на багатоманітність студентського контингенту та ставлення до індивідуальних відмінностей не як до проблем, а як до можливостей для збагачення освітнього процесу. Оскільки в більшості випадків не інвалідність є перешкодою, а дискримінація – ось що перешкоджає отримати освіту [12].

Підхід до освіти, який пропагується Конвенцією ООН про права інвалідів [6], ґрунтується на тому, що інклюзивна освіта не лише забезпечує найкраще середовище для навчання, включаючи осіб з розумовими вадами, але й допомагає усунути бар'єри та зруйнувати деякі стереотипи їхньої поведінки на користь успішної адаптації в суспільному житті. Така концепція сприяє створенню безбар'єрного суспільства, яке готове прийняти людей з інвалідністю замість того, щоб сторонитися їх.

Розбудова незалежної Української держави спонукала до нового бачення розвитку її інтелектуального потенціалу, прискорила зміни в суспільному житті, що цілком природно актуалізувало складні психолого-педагогічні проблеми розвитку всієї національної системи освіти.

Особливо актуальним сьогодні є питання організації інклюзивної освіти у навчальних закладах різних рівнів. Про цей важливий напрям йдеться в таких важливих документах, як Концепція розвитку інклюзивної освіти (від 01.10.2010 р. № 912) [7], Концепція розвитку педагогічної освіти України (22.02.2018 р.) [8]; Законах України «Про освіту» (05.09.2017 р.) [2], «Про внесення змін деяких Законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» (від 05.06.2014 р. № 1324) [3]; постанова Кабінету міністрів України «Про затвер-

дження Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (від 15.08.2011 р.) [10] тощо.

У статті 3 Закону України «Про освіту» (05.09.2017 р.) [2] зазначається, що в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

У Законі України «Про освіту» (05.09.2017 р.) [2] дано визначення поняття «особи з особливими освітніми потребами» – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Тобто до категорії таких осіб можуть падати не тільки особи з інвалідністю, а й внутрішньо переміщені особи, діти-біженці та діти, які потребують додаткового і тимчасового захисту, особи, які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів, особи з особливими мовними освітніми потребами (наприклад, ті, які здобувають загальну середню освіту мовами, що не належать до слов'янської групи мов) тощо.

На даний момент Міністерство освіти й науки ще не розробило чіткого переліку осіб з особливими освітніми потребами.

Концепція розвитку інклюзивної освіти (від 01.10.2010 р. № 912) [7] відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з типовим рівнем розвитку, членів родин та суспільства в цілому.

Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників (згідно Закону України «Про освіту» (05.09.2017 р.) [2]).

Міністерство освіти й науки у 2017 році розробило й затвердило концепцію «Нової української школи» [9] стратегією реформування середньої освіти до 2029 року, яка передбачає високу мету – вчителі набудуть нових компетентностей, які зроблять школу такою, до якої приємно ходити учням,

де прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. *За основу концепції взята педагогіка партнерства: співпраця між учителем, учнем і батьками, які мають стати рівноправними учасниками освітнього процесу.*

У «новій українській школі» кожен вчитель вмітиме працювати з дітьми з особливими освітніми потребами. Завдання «розроблення та запровадження обов'язкового курсу для всіх педагогічних працівників щодо особливостей роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в рамках інклюзивного навчання» включено до Розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [11] та затверджено.

Водночас наше сьогоднішнє – це зміна ціннісних орієнтацій в освіті, визначення розмаїття кожної дитини, обумовлене змінною освітньою парадигмою на гуманістичну «освіта для всіх».

У Законі України «Про вищу освіту» (2014 рік) [4] зазначається, що *особи з особливими освітніми потребами – це особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти.*

Процес адаптації молоді з інвалідністю до інтегрованого середовища розпочинається в доуніверситетський період у межах підготовчих курсів і продовжується на студентській лаві, в умовах реального вузівського навчання. Інтеграція стає для цих молодих людей головним завданням перших студентських років. Їм потрібно інтегруватися в навчальний процес з його режимом, формами навчання, системою контролю знань, познайомитися зі структурою університету; його традиціями, «вписатися» в життя факультету, в колектив студентської групи; пристосувати до ритму університетського життя і навчання свій організм, підтримуючи його працездатність, розкрити свої здібності й таланти.

Для інтеграції студентів з інвалідністю в освітнє середовище необхідно забезпечити вільний архітектурно-освітньо-комунікаційний простір, в якому вони можуть безпечно пересуватись, навчатись та спілкуватись.

Отже, можна стверджувати, що в Україні на законодавчому рівні закріплено захист права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття знань у дошкільних, за-

гальноосвітніх, професійно-технічних і вищих закладах освіти.

Одним із перших важливих кроків, спрямованих на вирішення цього завдання, став Указ Президента України (від 17.04.2002 р.) «Про Національну доктрину розвитку освіти». У такий спосіб на законодавчому рівні було закріплено право на інклюзію в системі освіти, що давало додатковий стимул для її успішного впровадження.

Висновки з проведеного дослідження. Інклюзивна освіта є надзвичайно актуальною для України, адже вона демонструє не тільки успіхи психологічного чи навчального розвитку особи з особливими освітніми потребами, вона ще й показує рівень громадянського суспільства, держави, людської толерантності.

Аналіз питання державної політики у сфері запровадження інклюзивної форми навчання та її сучасного стану показав, що останніми роками в цьому напрямі досягнуто певних успіхів.

Водночас необхідно здійснити рішучі кроки для усунення перешкод в її успішному розвитку. Потребує вдосконалення законодавче оформлення цієї системи навчання не лише в загальноосвітніх навчальних закладах, а й в закладах дошкільної, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти; формування моделі відомчої взаємодії, де кожний нормативний акт спільно готуватимуть представники всіх відповідальних відомств; приділяти особливу увагу додатковій освітній підготовці вчителів та вихователів, які працюють з дітьми з інвалідністю.

Аналіз законодавчих та нормативно-правових документів засвідчив, що політика сучасної України щодо дітей з особливими освітніми потребами як меншоритарної групи, що потребує реабілітації та інтеграції, характеризується максимальним залученням держави до системного вирішення проблем, однак механізми реалізації цього процесу нині активно відпрацьовуються.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація прав дитини. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 20.06.2018).

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 року. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 11.06.2018).

3. Закон України «Про внесення змін деяких Законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» від 05. 06.2014 року № 1324. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1324-18> (дата звернення: 11.06.2018).

4. Закон України «Про вищу освіту». 2014 рік. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 11.06.2018).

5. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. С. 54.

6. Конвенцію ООН про права інвалідів від 16 грудня 2009 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 11.06.2018).

7. Концепція розвитку інклюзивної освіти від 01.10.2010 року № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 11.06.2018).

8. Концепція розвитку педагогічної освіти України від 22.02.2018 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/.../kontseptsiya-pedoviti-pislya-kolegii-03-18.doc> (дата звернення: 11.06.2018).

9. Концепція «Нової української школи» до 2029 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 11.06.2018).

10. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF> (дата звернення: 11.06.2018).

11. Розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» від 13 грудня 2017 року. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80> (дата звернення: 11.06.2018).

12. Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. Опубликовано Организацией Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. 7, place de Fontenoy 75325 Paris 07 SP France. ЮНЕСКО 2009. С. 7.

13. Саламанкська декларація. URL: https://docs.google.com/document/d/1yNnouZ5LbMeNB_XxMv7VpYEfmtMv_nQYNBM2dC1L-vo/edit?pli=1 (дата звернення: 20.06.2018).

14. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей інвалідів. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_306 (дата звернення: 20.06.2018).